

U początków Sądu Okręgowego w Wilnie (1919-1922)

At the Beginning of the Vilnius District Court (1919-1922)

The purpose of the article is to present the activities of the District Court in the first years after the end of war. The author discusses not only issues related to the shaping of the judiciary in Vilnius and the Vilnius Region, but also describes the then difficult political situation regarding those lands. The text presents in detail the structure of the Vilnius District Court and the profiles of the lawyers and politicians who significantly contributed to its creation, as well as the legal status which underpinned the establishment of this institution.

Dawid Bağart

magister prawa
Akademia Pomorska w Słupsku

ORCID – 0000-0002-5054-3471

Słowa kluczowe:

Sąd Okręgowy w Wilnie, sądownictwo, wymiar sprawiedliwości, sylwetki sędziów, Wilno, Ziemia Wileńska, Litwa Środkowa, Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich, Tymczasowa Komisja Rządząca

Keywords:

District Court in Vilnius, judiciary, judiciary, profiles of judges, Vilnius, Vilnius Land, Central Lithuania, Civil Administration of the Eastern Territories, Provisional Governing Commission

<https://doi.org/10.36128/priw.vi36.309>

1. Kształtowanie się sądownictwa na Ziemi Wileńskiej

W początkach 1919 roku na terenie Wilna i Ziemi Wileńskiej pojawiły się oddolne inicjatywy zmierzające do utworzenia sądów, w których zakresie właściwości leżały nie tylko sprawy wojskowe, ale również cywilne oraz karne¹. Jednakże, jak zanotował w swoich wspomnieniach przyszły sędzia Wileńskiego Sądu Okręgowego Aleksander Jodziewicz²: „[...] rychłe nadejście

1 Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių Biblioteka (LMAVB), mzsps, sygn. Fond. 29,teczka. 91, Aleksander Jodziewicz, *Sąd Okręgowy w Wilnie w latach 1919-1928*, k. 2.

2 Sędzia Sądu Okręgowego w Wilnie nominowany 20 października 1921 roku. W okresie funkcjonowania

bolszewików urzeczywistnieniu tego projektu stanęło na przeszkodzie”³. Od początku 1919 roku trwały działania zbrojne mające na celu zajęcie Wilna przez oddziały polskie. Sukces udało się osiągnąć dopiero 21 kwietnia tegoż roku.⁴ To wydarzenie przyczyniło się do wdrożenia nowego modelu instytucji wymiaru sprawiedliwości na tym obszarze, którego ustrój uregulowano początkowo przepisami rozporządzenia Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich o urządzeniu ogólnego sądownictwa na podlegających mu obszarach wschodnich z dnia 15 maja 1919 roku⁵.

W kwietniu 1919 roku, po zwycięstwie militarnym wojsk polskich w walkach toczonych z oddziałami bolszewickimi powróciły nadzieje na stworzenie nowych struktur wymiaru sprawiedliwości⁶. Na pierwszych stronach wydanego w Warszawie „Kuriera Literacko-Naukowego” dowódca Grupy Wojsk Polskich, podpułkownik Władysław Belina-Prażmowski, pisał wówczas: „Z rozkazu Naczelnego Wodza, Józefa Piłsudskiego, wojska polskie wkroczyły do Wilna. Przynosimy Wam wolność od wszelkiej przemo- cy, wyzwolenie spod rosyjskiego bolszewickiego despotyzmu”⁷. Natomiast

Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich w tym też sądzie zajmował stanowisko podprokuratora. Członek komitetu redakcyjnego „Wileńskiego Dziennika Prawniczego” oraz „Dziennika Wileńskiego”. Wspólnie z Aleksandrem Proniewiczem oraz Władysławem Hołownią zarządzał sekcją karną w Towarzystwie Prawniczym im. Ignacego Daniłowicza; Mikołaj Tarkowski, *Wydział Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919-1939* (Gdańsk: Wydawnictwo Gdańskiej Szkoły Wyższej, 2015), 274; Zygmunt Fedorowicz, *Trzydzieści lat mego pobytu w Wilnie 1914-1944* (Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 2010), 43.

- 3 LMAVB, mszps, F. 29, teczka. 91, Jodziewicz, *Sąd Okręgowy w Wilnie*, k. 2.
- 4 Piotr Łossowski, *Konflikt polsko-litewski 1918-1920* (Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza, 1996), 43-44.; zob. też: idem, *Po tej i tamtej stronie Niemna: stosunki polsko-litewskie 1883-1939* (Warszawa: Wydawnictwo Czytelnik Historia, 1985), 99-100.
- 5 Rozporządzenie z 15 maja 1919 roku, o urządzeniu ogólnego sądownictwa (Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich, dalej: Dz.U. ZCZW nr 4 poz. 22, art. 1-21).
- 6 Zenon Krajewski, *Geneza i dzieje wewnętrzne Litwy Środkowej (1919-1922)* (Lublin: Wydawnictwo Ośrodek Studiów Polonijnych i Społecznych PZKS, 1996), 31.
- 7 Władysław Belina-Prażmowski, „Obywatele!” *Kurier Literacko-Naukowy*, dodatek do nr. 102 Kuriera Codziennego z dnia 15 kwietnia 1919 roku, nr 15 (1929): 2.

obywatel ziemski ze Żmudzi, Eugeniusz Romer⁸, który informacje na ten temat uzyskał od powracającego z Laudy Michała Montwiłła⁹, w swoim dzienniku zanotował: „Wilno oswobodzone od bolszewików i to przez Polaków, przez te dywizje wojska polskiego, w których tyłu służy naszych bliskich. Radość przeto ogromna wszędzie”¹⁰.

Doniosłą rolę w procesie organizacji sądownictwa *inter alia* poprzez wydawanie rozporządzeń, a także aktów wykonawczych odegrał urząd Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich¹¹, którą to funkcję pełnił, poczynając od 15 kwietnia 1919 roku – Jerzy Osmałowski¹². Instytucja Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich przetrwała do jesieni 1920 roku, kiedy to zastąpiona została przez Tymczasowy Zarząd Terenów Przyfrontowych i Etapowych na czele z ministrem spraw wewnętrznych. Niemniej jednak i ta struktura nie funkcjonowała długo, albowiem w wyniku podpisania w dniu 12 października 1920 roku umowy pomiędzy Polską, Rosją i Ukrainą część Ziem Wschodnich została inkorporowana do terenów Rzeczypospolitej w związku z czym

-
- 8 Urodzony 4 października 1871 roku, działacz społeczny i polonijny na Litwie. Zmarł 2 maja 1943 roku; zob. szerzej: Eugeniusz Romer, *Z dziejów Polaków na Litwie. Wspomnienia 1871-1939* (Warszawa: Multiart, 2014), 5-9.
- 9 Michał Montwiłł był sekretarzem kancelarii Eugeniusza Romera, gdy ten pracował w Komitecie Polskim; idem, *Dziennik 1914-1918* (Warszawa: Interlibro, 1995), 9, 377.
- 10 Eugeniusz Romer, *Dziennik 1919-1923* (Warszawa: Interlibro, 1995), 312, zapis z dnia 30 kwietnia 1919 roku.
- 11 Małgorzata Materniak-Pawłowska, *Ustrój sądownictwa powszechnego w II Rzeczypospolitej* (Poznań: Ars boni et aequi, 2003), 23.
- 12 Utworzenie urzędu Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich było efektem zmian dokonanych 15 kwietnia 1919 roku. Od 19 lutego 1919 roku, funkcjonował urząd Generalnego Komisarza Cywilnego na czele z Ludwikiem Kolankowskim; Rozkaz Naczelnego Wodza W.P. z 15 kwietnia 1919 roku, mianujący Jerzego Osmałowskiego Komisarzem Generalnym Ziem Wschodnich (Dz. U. ZCZW nr 3 poz. 10); Reskrypt Naczelnika Państwa z 15 maja 1919 roku, zwalniający Pana Dr. L. Kolankowskiego ze stanowiska Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich (Dz. U. ZCZW nr 3 poz. 13); zob. szerzej: Joanna Gierowska-Kałuża, *Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 lutego 1919 – 9 września 1920)* (Warszawa: Neriton Instytut Historii PAN, 2003), 68 i n.; Konrad Kalata, „Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich w latach 1919-1920. Struktura organizacyjna i zarys działalności” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, z. 2 (2003): 61 i n.

Rada Ministrów rozporządzeniem z dnia 27 listopada 1920 roku, zlikwidowała Tymczasowy Zarząd Terenów Przyfrontowych i Etapowych¹³.

Te wydarzenia odbyły się również na statusie sądów, albowiem uległy likwidacji organy, które brały udział w powoływaniu tych struktur, a także regulowaniu kwestii związanych z wymiarem sprawiedliwości¹⁴. Sytuację konwalidowało wydanie ustawy z dnia 4 lutego 1921 roku, dotyczącej unormowaniu stanu prawno-politycznego na ziemiach przyłączonych do terenów państwa polskiego, a zatem obszarów województw: poleskiego, nowogródzkiego, a także wołyńskiego¹⁵. W świetle przepisów tego aktu normatywnego ministrowi sprawiedliwości przypadła zwierzchność nad sądownictwem na tym terytorium¹⁶. Także na podstawie tej samej ustawy wydane zostało też rozporządzenie mocą, którego sądy funkcjonujące na tych ziemiach formalnie przyłączonych do państwa polskiego miały wyrokować w jego imieniu¹⁷.

Samo zaistnienie Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich wiosną 1919 roku, nie gwarantowało jeszcze wprowadzenia nowych rozwiązań w zakresie organizacji sądownictwa. Pierwsze działania, które dotyczyły wymiaru sprawiedliwości, poczynił zastępca Komisarza Generalnego oraz późniejszy adwokat przysięgły przy Sądzie Okręgowym w Wilnie-Maciej Jamontt¹⁸.

-
- 13 Umowa z dnia 12 października 1920 roku, o preliminaryjnym pokoju i rozejmie między Rzeczypospolitą Polską z jednej, a Rosyjską Federacyjną Socjalistyczną Republiką Rad i Ukraińską Socjalistyczną Republiką Rad z drugiej strony (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, dalej: Dz. U. nr 28 poz. 161); Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 listopada 1920 roku, w przedmiocie zniesienia i likwidacji Tymczasowego Zarządu Terenów Przyfrontowych i Etapowych (Dz. U. nr 115 poz. 762).
- 14 Małgorzata Materniak-Pawłowska, „Sądownictwa kresowego trudne początki (1919—1921)”, [w:] *Studia z historii ustroju i prawa. Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Walachowiczowi*, red. Henryk Olszewski (Poznań: Printer, 2002), s. 225.
- 15 Ustawa z dnia 4 lutego 1921 roku, o unormowaniu stanu prawno-politycznego na ziemiach, przyłączonych do obszaru Rzeczypospolitej na podstawie umowy o preliminaryjnym pokoju i rozejmie podpisanej w Rydze dnia 12 października 1920 roku (Dz. U. nr 16 poz. 93, art. 3).
- 16 Ibidem, art. 10.
- 17 Rozporządzenie z dnia 7 marca 1921 roku, w przedmiocie niektórych zmian w przepisach prawnych, obowiązujących na Ziemiach Wschodnich (Dz. U. nr 29 poz. 166, par. 2).
- 18 Wpis na listę adwokatów przysięgłych uzyskał 16 marca 1920 roku; Mikołaj Tarkowski, *Adwokatura wileńska 1918-1939* (Gdańsk: Arche, 2014), 398.

Powołał on kilka osób na stanowiska sędziów śledczych, którzy mieli sprawować swoje funkcje zarówno w samym Wilnie, jak i w powiatach: wileńskim oraz lidzkim. Te decyzje zainicjowały rozpoczęcie działalności aparatu sądowno-śledczego, którego celem było zajmowanie się sprawami: ludności kolaborującej z sowietami, jeńców wojennych, a także osób piastujących stanowiska urzędowe w instytucjach tworzonych przez okupacyjne władze bolszewickie¹⁹.

Fundamentalnym krokiem w formowaniu ustroju sądownictwa powszechnego na Ziemiach Wschodnich było wydanie przez Komisarza Generalnego najważniejszego rozporządzenia z dnia 15 maja 1919 roku o urządzeniu ogólnego sądownictwa na podlegających mu obszarach wschodnich²⁰. Z uwagi na brak pewności w sprawie partycypacji zajętych ziem, w rozporządzeniu wprowadzono przepis²¹ głoszący, iż: „Językiem urzędowym w sądownictwie jest język polski. W językach krajowych strony mogą wnosić podania i posługiwać się niem przed sądem”²². Z perspektywy społeczeństwa zamieszkującego tereny byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego była to istotna kwestia, albowiem od 1915 roku ludność tych ziem korzystała z okupacyjnego sądownictwa niemieckiego, które odrzucało możliwość prowadzenia spraw w języku polskim²³.

Przyjęte w rozporządzeniu z 15 maja 1919 roku, o urządzeniu ogólnego sądownictwa rozwiązania dotyczące nowej organizacji wymiaru sprawiedliwości zakładały powołanie sędziów pokoju, sądów okręgowych i sądów apelacyjnych²⁴. Ci pierwsi orzekali jednoosobowo, zarówno w drobnych

- 19 LMAVB, mszps, f. 29, t. 91, Jodziewicz, *Sąd Okręgowy w Wilnie*, k. 2.; Monceret [sygn. nierozwiązana], „Trzy lata sądów polskich w Wileńszczyźnie”, *Dziennik Wileński*, nr 35 (1922): 2; zob. też: Dariusz Szpoper, *Polskie sądownictwo apelacyjne na Pomorzu w latach 1919-2015* (Gdańsk-Olsztyn: Sąd Apelacyjny w Gdańsku, 2015), 113; Przemysław Dąbrowski, *Rozpolitykowane Miasto* (Gdańsk: Arche, 2012), 422.; Tarkowski, *Adwokatura Wileńska*, 74-75; 80.
- 20 Rozporządzenie z 15 maja 1919 roku, o urządzeniu ogólnego sądownictwa (Dz. U. ZCZW nr 4 poz. 22, art. 4); J. I. Parczewski, „Dziesięciolecie Sądu Apelacyjnego w Wilnie” *Wileński Przegląd Prawniczy*, nr 1 (1930): 8.
- 21 Materniak-Pawłowska, *Ustrój sądownictwa powszechnego w II Rzeczypospolitej*, 23.
- 22 Rozporządzenie z 15 maja 1919 roku, o urządzeniu ogólnego sądownictwa (Dz. U. ZCZW nr 4 poz. 22, art. 4).
- 23 LMAVB, mszps, f. 29, t. 91, Jodziewicz, *Sąd Okręgowy w Wilnie*, k. 2.
- 24 Rozporządzenie z 15 maja 1919 roku, o urządzeniu ogólnego sądownictwa (Dz. U. ZCZW nr 4 poz. 22, art. 2); zob. też: Beata Kolarz, *Ustrój*

sprawach cywilnych, jak i karnych²⁵. Powoływał ich Komisarz Generalny Ziem Wschodnich²⁶. Osoba kandydująca na stanowisko sędziego pokoju nie musiała legitymować się dokumentem ukończenia studiów prawniczych, albowiem regulacje nie przewidywały takiego wymogu. W sytuacji uzasadnionej konieczności sędziowie pokoju byli również powoływani do składu Sądu Okręgowego, jednakże nie mogli oni przewodniczyć kompletowi orzekającemu tegoż sądu²⁷. Wynagrodzenie sędziego pokoju było zależne od wykształcenia prawniczego. Osoba pełniąca tę funkcję, która ukończyła studia uniwersyteckie na kierunku prawo, uzyskiwała honorarium opiewające w ciągu roku na kwotę 15 300 marek polskich, zaś nieposiadający wykształcenia prawniczego sędzia pokoju otrzymywał pensję w wysokości 12 300 marek polskich²⁸. Instytucja sędziów pokoju została recypowana z przepisów ustrojowych reformy sądowej Aleksandra II z 20 listopada 1864 roku²⁹. W nowo powstałej organizacji sądownictwa z 1919 roku sędziowie pokoju wyrokowali na podstawie przepisów prawa w pierwszej instancji, a więc powielano rozwiązania przyjęte w Cesarstwie Rosyjskim³⁰.

Sądy okręgowe, a także sąd apelacyjny tworzone były przez: prezesa, wiceprezesa, a także sędziów, których liczba była zależna od dostępnych etatów. Zasadą było obligatoryjne orzekanie w składzie trzyosobowym. W przypadku zaistnienia braków w komplecie orzekającym sądu okręgowego prezes mógł tymczasowo powołać do jego składu sędziego śledczego, sędziego

Litwy Środkowej w latach 1920-1922 (Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2004), 193.

- 25 Ibidem, art. 4.; Rozporządzenie z 15 maja 1919 roku, w przedmiocie prawa karnego i postępowania karnego na obszarach wschodnich podlegających komisarzowi generalnemu Z.W. (Dz. U. ZCZW nr 4 poz. 24, art. 4).
- 26 Ibidem, art. 10.
- 27 Ibidem, art. 5; 11.
- 28 Załącznik L.25 do rozporządzenia z 15 maja 1919 roku, w przedmiocie wynagradzania sędziów i urzędników wymiaru sprawiedliwości na obszarach wschodnich podlegających komisarzowi generalnemu (Dz. U. ZCZW nr 4 poz. 25, art. 1).
- 29 Dokonane wówczas diametralne zmiany w regulacjach dotyczących rosyjskiego wymiaru sprawiedliwości spowodowało, iż uchodził on wówczas za jeden z najlepszych systemów wymiaru sprawiedliwości.
- 30 Dariusz Szpoper, „Rosja po wojnie krymskiej w pierwszej dekadzie rządów Aleksandra II (do 1866 roku)” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, z. 1 (2019): 27-30; zob. też: Aleksander Achmatowicz, „Reformy sądownictwa rosyjskiego na Wileńszczyźnie” *Głos Sądownictwa*, nr 2 (1934): 115-120.

honorowego bądź też sędziego pokoju. Jeżeli zachodziła potrzeba uzupełnienia składu orzekającego sądu apelacyjnego, przyjmowano, iż w miejsce nieobecnego orzekać miałyby sędzia sądu okręgowego³¹. Wynagrodzenie osoby piastującej urząd sędziego w sądzie okręgowym pozostawało zbliżone do uposażenia, które uzyskiwał sędzia pokoju posiadający wykształcenie prawnicze. Prezesi sądów, a także sędziowie apelacyjni, otrzymywali honorarium oscylujące wokół kwoty 20 000 marek polskich³².

Przy każdym sądzie okręgowym funkcjonowały urzędy starszych notariuszy, zaś w okręgu tychże sądów swoje funkcje sprawowali notariusze³³. Wprowadzono również urząd prokuratora, a także podległych mu podprokuratorów. Powierzone zadania wykonywali oni przy sądzie apelacyjnym oraz każdym z sądów okręgowych³⁴. Jurysdykcja sądów okręgowych obejmowała zarówno sprawy karne, jak i cywilne. Zajmowały się one także rozpatrywaniem apelacji od wyroków sędziów pokoju, a także były właściwe do prowadzenia postępowań spornych oraz nieprocesowych w I instancji w sprawach, które nie były zastrzeżone do właściwości przedmiotowej sędziów pokoju.

Sądy apelacyjne wydawały wyroki w sprawach, w których składano środek odwoławczy w postaci apelacji od orzeczeń sądów pierwszej instancji. Prowadziły również postępowania dotyczące: rewizji wyroków, skarg incydentalnych, a także opozycji przeciwko wstąpieniu do sprawy interwenienta ubocznego. Wyroki sądów drugiej instancji były prawomocne i ostatecznie kończyły postępowanie³⁵.

Komisarz Generalny Ziemi Wschodnich oprócz kompetencji w zakresie mianowania sędziów posiadał również uprawnienia w zakresie nadzoru

31 Rozporządzenie z 15 maja 1919 roku, o urządzeniu ogólnego sądownictwa (Dz. U. ZCZW nr 4 poz. 22, art. 5).

32 Załącznik L.25 do rozporządzenia z 15 maja 1919 roku, w przedmiocie wynagradzania sędziów i urzędników wymiaru sprawiedliwości na obszarach wschodnich podlegających komisarzowi generalnemu (Dz. U. ZCZW nr 4 poz. 25, art. 1).

33 Rozporządzenie z 15 maja 1919 roku, o urządzeniu ogólnego sądownictwa (Dz. U. ZCZW nr 4 poz. 22, art. 6).

34 Ibidem, art. 7.

35 Rozporządzenie z 15 maja 1919 roku, w przedmiocie prawa karnego i postępowania karnego na obszarach wschodnich podlegających komisarzowi generalnemu Z.W. (Dz. U. ZCZW nr 4, poz. 24, art. 1); Rozporządzenie z 15 maja 1919 roku, w przedmiocie prawa cywilnego i postępowania cywilnego na obszarach wschodnich podlegających komisarzowi generalnemu Z.W. (Dz. U. ZCZW nr 4, poz. 23, art. 3; 4).

nad wymiarem sprawiedliwości³⁶. Nadzór o charakterze służbowym nad sądownictwem pełnił prezes sądu apelacyjnego, zaś prezes sądu okręgowego nie ograniczał się wyłącznie do kontroli sądu, w którym sprawował tę funkcję, ale również nadzorował działania sędziów śledczych, sędziów pokoju, a także urzędników sądowych³⁷.

W sytuacji, gdy stosowanie nowo wprowadzonych przepisów dotyczących organizacji sądów na Ziemiach Wschodnich powodowało wątpliwości natury interpretacyjnej, wykorzystywano regulacje obowiązujące w byłym Królestwie Polskim, jednakże gdy i one zawierały odwołania do przepisów ówczesnych³⁸ bądź wykazywały braki, moc prawną zachowywała rosyjska ustawa o organizacji sądownictwa-Uczrieżdzenie Sudiebnych Ustanowienij³⁹.

2. Sąd Okręgowy w Wilnie

Sąd Okręgowy w Wilnie został powołany na mocy przepisów rozporządzenia Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich z dnia 24 maja 1919 roku. Za datę utworzenia tegoż sądu należy przyjąć dzień 24 czerwca 1919 roku⁴⁰. Początek działalności tej wileńskiej jurysdykcji poprzedziło ceremonialne otwarcie, podczas którego zgromadziły się tłumnie osoby piastujące funkcje sędziów, a także reprezentanci Wojska Polskiego, duchowieństwa, administracji rządowej i samorządowej. Sprawy miały być rozstrzygane w gmachu wzniesionym jeszcze przez Rosjan w 1900 roku na placu Łukiskim. Pomimo znacznej powierzchni budynek nie był jednak w stanie spełnić wszystkich funkcji, które związane były ze sprawowaniem wymiaru

36 Zob. szerzej na temat kompetencji Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich: Gierowska-Kałuża, *Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 lutego 1919 – 9 września 1920)*, 75 i n.

37 Rozporządzenie z 15 maja 1919 roku, o urządzeniu ogólnego sądownictwa (Dz.U. ZCZW nr 4 poz. 22, art. 17).

38 Mowa tutaj między innymi o przepisach dotyczących Wydziałów Hipotecznych bądź pisarzy hipotecznych; Stanisław Gołąb, *Organizacja sądów powszechnych* (Kraków: Nakładem autora, 1938), 50.

39 Ibidem, 50.

40 Rozporządzenie z 15 maja 1919 roku, o urządzeniu ogólnego sądownictwa (Dz. U. ZCZW nr 4, poz. 22, art. 1-21); Rozporządzenie z 24 maja 1919 roku, w przedmiocie utworzenia Sądu Okręgowego w Wilnie (Dz. U. ZCZW nr 4 poz. 28); zob. też: Edmund Iwaszkiewicz, Jerzy Osmołowski, „Wiadomości Urzędowe – Rozporządzenie w przedmiocie utworzenia Sądu Okręgowego w Wilnie” *Dziennik Wileński*, nr 32 (1919): 1.

sprawiedliwości, stąd też zdecydowano o konieczności przeprowadzenia prac budowlanych mających na celu powiększenie jego kubatury⁴¹.

Na funkcję sędziego oraz prokuratora nominował Komisarz Generalny Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich. Te profesje prawnicze cieszyły się zainteresowaniem absolwentów różnych wydziałów prawa uczelni byłego Cesarstwa Rosyjskiego, a także członków adwokatury, w szczególności wileńskiej, czy też sędziów narodowości rosyjskiej⁴². Adresatem podań w sprawie ubiegania się o urząd sędziego lub prokuratora miał być Komisarz Generalny Ziem Wschodnich, zaś osobą odpowiadającą za odbieranie wniosków od zainteresowanych stanowiskami Naczelnik Okręgu Wileńskiego-Konrad Niedziałkowski⁴³. Podania w sprawie zatrudnienia na etatach administracyjnych i pomocniczych kierowano do byłego Prezesa Sądu Okręgowego w Wilnie Adolfa Zmaczyńskiego⁴⁴.

Przed rozpoczęciem wykonywania funkcji sędziego lub prokuratora składano uroczyste ślubowanie o treści brzmiącej: „Przyrzekam uroczyście przed obliczem Władzy Polskiej na powierzonym mi urzędzie dbać zawsze o bezpieczeństwo władzy polskiej, jej pożytek oraz dobro publiczne mając je

-
- 41 LMAVB, mszps, f. 29, t. 91, Jodziewicz, *Sąd Okręgowy w Wilnie*, k. 3.; zob. też: Tarkowski, *Adwokatura Wileńska 1919-1939*, 74-54.; Dąbrowski, *Rozpolitykowane miasto*, 421-422.
- 42 LMAVB, mszps, f. 29, t. 91, Jodziewicz, *Sąd Okręgowy w Wilnie*, k. 3.
- 43 Również pełnił funkcję Zastępcy Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich, Naczelnika Okręgu Wileńskiego ZCZW, a także był wiceprezydentem miasta Wilno; Joanna Januszewska-Jurkiewicz, *Stosunki Narodowościowe na Wileńszczyźnie w latach 1920-1939* (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010), 138.; Joanna Gierowska-Kałuża, *Straż Kresowa a Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich. Współdziałanie czy rywalizacja?* (Warszawa: Neriton, 1999), 91-92; Kazimierz Okulicz, „Brzask dzień i zmierzch na ziemiach Litwy historycznej”, [w:] *Pamiętnik Wileński*, red. Halina Chocianowiczowa, Kazimierz Okulicz, Franciszek Wysłouch (Londyn-Łomianki: Polska Fundacja Kulturalna, 2010), 26.
- 44 Urodzony 22 stycznia 1861 roku, w Wilnie. Studia prawnicze ukończył na Wydziale Prawa Uniwersytetu Petersburskiego. W 1892 roku, został adwokatem przysięgłym po odbyciu 5 letniej praktyki jako pomocnik adwokata. W 1919 roku, objął urząd Prezesa Sądu Okręgowego w Wilnie, przy którym w kolejnych latach pełnił funkcję notariusza.; zob: *Wileński Słownik Biograficzny: suplement*, oprac. Mieczysław Jackiewicz (Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 2012), 325.; zob. też: Dariusz Szpoper, *Sukcesorzy Wielkiego Księstwa. Myśl polityczna i działalność konserwatystów polskich na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1904-1939* (Gdańsk: Arche, 1999), 22, 37.

nieustannie na uwadze, władzom polskim ze wszystkich sił swoich wiernie służyć, interesy wszystkich obywateli kraju w równym a słusznym mieć zachowaniu i przepisy prawa wykonywać, obowiązki urzędu mojego gorliwie spełniać, sprawiedliwość bezstronnie według sumienia i zgodnie z przepisami prawa wymierzać, tajemnicy urzędowej dochować. Tak mi Panie Boże dopomóż⁴⁵.

Skład narodowościowy Sądu Okręgowego w Wilnie był jednorodny, albowiem w głównej mierze pracowali w nim Polacy. Do podejmowania zatrudnienia w sądzie wileńskim zachęcała Polaków również lokalna prasa piórem miejscowych prawników. Na pierwszej stronie jednego z numerów „Dziennika Wileńskiego” Aleksander Jodziewicz apelował do rodaków, pisząc: „Pałaca staje się kwestia obsadzenia licznych bardzo stanowisk w różnych dziedzinach administracji i sądownictwa [...]. Niech więc każdy Polak – prawnik zgłosi swe usługi w dziedzinie, w której najbardziej pożytecznym dla Ojczyzny – Polski być może”. Jednakże nie udało się uzupełnić wszystkich etatów, zaś problem ten dotyczył szczególnie obsady stanowisk prokuratorских⁴⁶.

Właściwość miejscowa Sądu Okręgowego w Wilnie w początkach jego funkcjonowania obejmowała miasto Wilno, a także powiaty: nowogródzki, święciański, lidzki, oszmiański, wileński oraz w niepełnym zakresie trocki, tegoż sądu (miasto Troki, cztery gminy częściowo, a także osiem w całości)⁴⁷. Jesienią 1919 roku, uległa ona znacznemu rozszerzeniu, za sprawą wydania zarządzeń Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich, na mocy których objęła ona kolejno powiaty: wilejski, dziśnieński, a także brastawski⁴⁸.

45 Zarządzenie z 23 października 1919 roku, dotyczące roty przysięgi dla urzędników i adwokatów (Dz.U. ZCZW nr 25, poz. 260).; Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas (LCVA), Fragment protokołu z rotą przysięgi, którą 27 marca 1920 roku, złożył Adolf Zmaczyński, f. 129, ap. 6, b. 1555.

46 LMAVB, mszps, f. 29, t. 91, Jodziewicz, *Sąd Okręgowy w Wilnie*, k. 3.; [Aleksander Jodziewicz], Prawnik, „W kwestii zajmowania stanowisk w sądownictwie” *Dziennik Wileński*, nr 39 (1919): 1.

47 Rozporządzenie z 24 maja 1919 roku, w przedmiocie utworzenia Sądu Okręgowego w Wilnie (Dz. U. ZCZW nr 4, poz. 28).; LMAVB, mszps, f. 29, t. 91, Jodziewicz, *Sąd Okręgowy w Wilnie*, k. 3.; zob. też: Adam Mielcarek, *Podziały terytorialno-administracyjne II Rzeczypospolitej w zakresie administracji zespolonej*, (Warszawa: Neriton, 2008), 43.

48 LMAVB, mszps, f. 29, t. 91, Jodziewicz, *Sąd Okręgowy w Wilnie*, k. 3.; Wileński Sąd Okręgowy na podstawie statystyk pochodzących sprzed czasów I wojny światowej ustalił, iż około 2.700.000 hektarów ziemi

Sąd Okręgowy w Wilnie był tworzony przez: prezesa, 3 wiceprezesów, 12 sędziów sądu okręgowego, 12 sędziów śledczych, prokuratora, 7 podprokuratorów, pisarza hipotecznego, 6 aplikantów, 7 sekretarzy, 13 podsekretarzy, skarbnika, 13 starszych kancelistów, 46 młodszych kancelistów, 8 woźnych, 10 służących i gońców, 20 sędziów pokoju, 20 sekretarzy sędziów pokoju, 20 kancelistów sędziów pokoju, 20 woźnych sędziów pokoju, a także 10 komorników sądowych⁴⁹. Wraz z poszerzeniem granic właściwości miejscowej sądu okręgowego nastąpiła również potrzeba zwiększenia ilości etatów. Funkcję prezesa nowo utworzonego Sądu Okręgowego w Wilnie powierzono Adolfowi Zmaczyńskiemu⁵⁰, zaś wiceprezesami zostali: Roman Wirszytło⁵¹, Jan Buyko⁵², a także Aleksander Proniewicz⁵³. Poza

z populacją 1.500.000 mieszkańców wchodziło w zakres jego jurysdykcji.

- 49 Rozporządzenie z 24 maja 1919 roku, w przedmiocie utworzenia Sądu Okręgowego w Wilnie (Dz. U. ZCZW nr 4 poz. 28).
- 50 Od 1 czerwca 1921 roku, na własną prośbę przestał pełnić funkcję prezesa Sądu Okręgowego w Wilnie; Dekret z 30 maja 1921 roku, w przedmiocie zwolnienia p. Adolfa Zmaczyńskiego ze stanowiska Prezesa Sądu Okręgowego w Wilnie (Dziennik Urzędowy Tymczasowej Komisji Rządzącej, dalej: Dz. U. TKR nr 23 poz. 273).
- 51 Urodził się 28 lutego 1864 roku, w majątku Medyngiany leżącym w guberni kowieńskiej, zmarł w 1945 roku w majątku Skała. Studia ukończył na Wydziale Prawa Uniwersytetu Petersburskiego. Na początku jego kariery wykonywał funkcję podsekretarza przy kowieńskim sądzie okręgowym. W 1902 roku, rozpoczął pracę jako sędzia Sądu Okręgowego w Baku (Azerbejdżan). W 1919 roku, został wiceprezesem Sądu Okręgowego w Wilnie. W roku 1920 objął urząd pisarza hipotecznego w tymże sądzie, natomiast od 1924 roku, został tam wpisany na listę adwokatów; zob. szerzej: Diana Maksimiuk, „Kierownictwo Sądu Okręgowego w Wilnie w okresie funkcjonowania Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich — szkice biograficzne”, [w:] *Z dziejów Prawa*, t. XII, 20 (2019): 365-366.
- 52 Urodził się 25 maja 1872 roku, w Wilnie, zmarł po 1939 roku, dokładna data nie jest znana. Studia prawnicze ukończył na Wydziale Prawa Uniwersytetu Moskiewskiego. Do 1919 roku, pełnił funkcję adwokata przy Sądzie Okręgowym Wilnie, następnie przez 3 lata piastował w nim funkcję wiceprezesa, odchodząc w 1922 roku, do wydziału hipotecznego tegoż sądu, tam też był notariuszem; zob. szerzej: *Wileński Słownik Biograficzny*, 50.
- 53 Urodził się 23 listopada 1858 roku, data śmierci nie jest znana. Studia prawnicze ukończył na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego,

kierownictwem sądu urząd sędziego objęli: Bohdan Achmatowicz⁵⁴, Julian Bądzkiewicz⁵⁵, Stanisław Bohusz⁵⁶, Julian Kozłowski⁵⁷, Stanisław Łopaciński⁵⁸,

dopóki nie został wiceprezesem Sądu Okręgowego w Wilnie pełnił funkcję: notariusza w Siedlcach, sędziego śledczego w okręgu dońskim w Rosji oraz sędziego Sądu Okręgowego w Woroneżu. W roku 1921 został prezesem Sądu Okręgowego w Wilnie.; zob. szerzej: ibidem, s. 240.

- 54 W 1925 roku, wykonywał zawód sędziego w Wileńskim Sądzie Apelacyjnym. Po opuszczeniu szeregów Wymiaru Sprawiedliwości pracował jako adwokat; „Księga adresowa miasta Wilna 1925” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 20 (1925): 98.; „Księga adresowa miasta Wilna 1936” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 31 (1936): 81; Tarkowski, *Adwokatura Wileńska 1919-1939*, 393.
- 55 W 1926 roku, pracował już jako sędzia Sądu Apelacyjnego w Wilnie; „Księga adresowa miasta Wilna 1926”, *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 21 (1926): 97.
- 56 W późniejszych latach świadczył usługi jako adwokat w okręgu Sądu Apelacyjnego w Wilnie; „Księga adresowa miasta Wilna 1925” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 20 (1925): 125.
- 57 Ukończył studia prawnicze na Uniwersytecie w Moskwie, w 1903 roku, był członkiem adwokatury. W 1919 roku, rozpoczął pracę jako sędzia śledczy, później pełnił funkcję sędziego w Sądzie Okręgowym w Wilnie, a od 1923 roku, zajmował tam stanowisko wiceprezesa; „Ś.P Juliusz Kozłowski”, *Wileński Przegląd Prawniczy*, nr 9 (1930), 257.
- 58 Urodzony 11 marca 1851 roku, zmarł 23 listopada 1933 roku. W 1872 roku ukończył studia prawnicze na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Po studiach odbywał aplikację w Sankt-Petersburgu, tam też wykonywał zawód adwokata przysięgłego. Prezes Towarzystwa Rolniczego oraz prezes Banku Ziemiań Ziemi Witebskiej. Wchodził w skład rosyjskiej Rady Państwa gdzie reprezentował gubernię witebską, a od 1913 roku gubernię wileńską. Po wojnie pełnił funkcję sędziego w Sądzie Okręgowym w Wilnie, Sądzie Apelacyjnym w Wilnie oraz był sędzią honorowym; Szpoper, *Sukcesorzy Wielkiego Księstwa. Myśl polityczna i działalność konserwatystów polskich na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1904-1939*, 68; Leon Sumorok, „Ś.P Stanisław Łopaciński” *Wileński Przegląd Prawniczy*, nr 12 (1933): 301-302; Aleksander Borodin, Nikołaj Dmitriewicz Postnikow, „Łopacinskij Stanisław Ignatiewicz (11.3.1851-23.11.1933)...”, [w:] *Gosudarstwiennyj Sowiet Rossijskoj imperii 1906-1917. Encykłopedija*. red. Shelokhaev Valentin Valentinovich, Arinin Aleksander Nikołajewicz, Zhuravlev Vadim Viktorovich, Kanishcheva Ludmiła Nikołajewna, Kozlov Vladimir

Wincenty Łuczyński⁵⁹, Bogusław Osuchowski, Józef Witold Sokołowski, a także Józef Jarosław Wilkiewicz. Aplikacje sędziowską w Sądzie Okręgowym w Wilnie odbywał wówczas Mikołaj Władysław Budkiewicz. Urząd prokuratora sprawował Witold Raczkiewicz, wraz z podległymi mu podprokuratorami, którymi zostali w tamtym czasie: Seweryn Bohuszewicz⁶⁰, Wilhelm Fajertag, Aleksander Jodziejewicz, Adolf Matusiewicz⁶¹, Jan Strawiński oraz Kazimierz Wimbor⁶². W związku z włączeniem powiatu wilejskiego oraz dziśnieńskiego do właściwości miejscowej Sądu Okręgowego w Wilnie nastąpiła potrzeba zwiększenia liczby stanowisk o: 4 sędziów śledczych, 2 podprokuratorów, 2 podsekretarzy, 2 kancelistów, 8 sędziów pokoju oraz ich 8 sekretarzy, kancelistów, woźnych i 4 komorników sądowych⁶³. Po przyłączeniu powiatu brasławskiego, który także został objęty właściwością miejscową Wileńskiego Sądu Okręgowego, nastąpiła dalsza potrzeba uzupełnienia etatów. Dodatkowo powołano 1 sędziego, 2 sędziów śledczych, 1 podprokuratora, 1 podsekretarza, 1 kancelistę, 4 sędziów pokoju, 4 sekretarzy

Petrovicz, Mironenko Siergiej Władimirowicz, Mogilevsky Konstanty Iljicz, Sokolov Aleksander Rostisławowicz, Sorokin Andriej Konstantinowicz (Moskwa: Rossijskaja političeskaja encikłopedija, 2008), 155.

- 59 Od 1927 roku wpisany na listę adwokatów, był adwokatem na terenie jurysdykcji Sądu Okręgowego w Wilnie. Tam też początkowo pełnił funkcję Sekretarza w Radzie Adwokackiej, gdzie później był Wicedziekanem. Członek Towarzystwa Prawniczego im. Ignacego Daniłowicza; „Księga adresowa miasta Wilna 1929” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 24 (1929): 89; „Księga adresowa miasta Wilna 1929”, *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 31 (1936): 83; „Księga adresowa miasta Wilna 1937” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 31 (1937): 84; „Księga adresowa miasta Wilna 1938” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 33 (1938): 83; „Towarzystwo Prawnicze imienia Ignacego Daniłowicza” *Wileński Przegląd Prawniczy Miesięcznik*, nr 3 (1934): 101; Tarkowski, *Adwokatura wileńska 1919-1939*, 402.
- 60 Pracował również jako notariusz; „Księga adresowa miasta Wilna 1938” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 33 (1938): 63.
- 61 W latach 30 XX wieku pracował jako sędzia Sądu Apelacyjnego w Wilnie; „Księga adresowa miasta Wilna 1931” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 26 (1931): 65.
- 62 Spis sędziów Sądu Okręgowego w Wilnie z 31 lipca 1919 roku (Dz. U. ZCZW nr 9 poz. 180).
- 63 Zarządzenie z 22 września 1919 roku, dotyczące rozciągnięcia właściwości Sądu Okręgowego w Wilnie na powiaty wilejski i dziśnieński (Dz. U. ZCZW nr 20 poz. 190).

sędziów pokoju, 2 komorników sądowych, 4 kancelistów sędziów pokoju, a także ich 4 woźnych⁶⁴.

Sąd Okręgowy w Wilnie składał się z dwóch wydziałów cywilnych i karnych. Na czele I Wydziału Cywilnego stanął Jan Buyko, natomiast I Wydział Karny objął Aleksander Proniewicz. Do właściwości miejscowej tych wydziałów należało miasto Wilno, powiat wilejski oraz powiat dziśnieński. II Wydziałowi Cywilnemu przewodniczył Roman Wirszyłło⁶⁵, zaś prace II Wydziału Karnego koordynował jako przewodniczący Adolf Zmaczyński, którego zastępcą był Stanisław Bohusz. Do ich właściwości terytorialnej należały pozostałe powiaty, które Sąd Okręgowy w Wilnie obejmował swoją jurysdykcją⁶⁶. W związku z wprowadzeniem nowego modelu instytucji hipoteki, opartego na zasadzie jawności i pierwszeństwa, wiosną 1920 roku, został utworzony Wydział Hipoteczny⁶⁷. W pierwszym okresie funkcjonowania Sądu Okręgowego w Wilnie dość często zwoływano zarówno posiedzenia poszczególnych wydziałów, jak i posiedzenia dla nich wspólne. W szczególności te ostatnie odbywały się licznie, a to z uwagi na rozpatrywanie podań wniesionych przez kandydatów do wileńskiego wymiaru sprawiedliwości⁶⁸.

Na dzień 1 października 1919 roku odnotowano, iż do Sądu Okręgowego w Wilnie wpłynęło 431 spraw karnych i cywilnych. Wraz z coraz dłuższym okresem funkcjonowania instytucji Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich należy zauważyć stopniowy wzrost przeprowadzanych postępowań. W lipcu 1920 roku ustalono, iż do sądu wpłynęło 2 636 spraw z zakresu prawa karnego i cywilnego, z czego ukończono 1 372. Wileński Sąd

64 Zarządzenie z 20 listopada 1920 roku, dotyczące rozciągnięcia właściwości Sądu Okręgowego w Wilnie na powiat brasławski (Dz. U. ZCZW nr 36 poz. 409).

65 W związku z utworzeniem Wydziału Hipotecznego Sądu Okręgowego w Wilnie, Roman Wirszyłło uzyskał nominację na stanowisko pisarza hipotecznego w tymże sądzie. Jego miejsce jako przewodniczącego II Wydziału Cywilnego zajął Adam Kondracki; zob: Maksimiuk, *Kierownictwo Sądu Okręgowego w Wilnie w okresie funkcjonowania Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich — szkice biograficzne*, 365-366.

66 LMAVB, mszps, f. 29, t. 91, Jodziewicz, *Sąd Okręgowy w Wilnie*, k. 4.

67 Ibidem, f. 29, t. 91, k. 4. Rozporządzenie z 31 sierpnia 1919 roku, dotyczące wprowadzenia ustroju hipotecznego (Dz. U. ZCZW nr 18 poz. 157); Rozporządzenie z 1 kwietnia 1920 roku, w przedmiocie uzupełnienia obowiązujących ustaw w związku z wprowadzeniem hipoteki i zmianą w trybie mianowania notariuszy (Dz. U. ZCZW nr 28 poz. 660); Leon Sumorok, „W siedemnastą rocznicę działania hipoteki na Wileńszczyźnie” *Wileński Przegląd Prawniczy*, nr 1 (1937): 1.

68 LMAVB, mszps, f. 29, t. 91, Jodziewicz, *Sąd Okręgowy w Wilnie*, k. 4.

Okręgowy był bardzo obciążony pracą, mimo wszystko starano się wykonywać obowiązki terminowo oraz nie doprowadzać do opóźnień w przeprowadzaniu postępowań. W sprawach karnych najczęściej toczące się procesy dotyczyły przestępstw bandytyzmu, szpiegostwa, a także tych wymierzonych przeciwko państwu. W wydziałach cywilnych dominowały sprawy dotyczące uznania za zaginionych bądź zmarłych oraz podziału nieruchomości należących do mieszkańców wsi, których dokumenty zaginęły podczas I wojny światowej. Wydział hipoteczny w związku z krótkim okresem istnienia nie sporządził zbyt dużej liczby ksiąg, bo zaledwie 636⁶⁹. Sąd Okręgowy w Wilnie pełnił też funkcję rady adwokackiej, co było w głównej mierze spowodowane brakiem funkcjonowania w tamtym okresie samorządu palestry⁷⁰.

Początek lipca 1920 roku przyniósł poprawę stosunków dyplomatycznych pomiędzy Litwinami a sowietami. Ciepłe relacje łączące ich chwilowo przypieczętował traktat litewsko-sowiecki z 12 lipca tegoż roku, który opowiadał się za niezależnością państwową Litwy. Swojego niezadowolenia z tej sytuacji nie kryła strona polska, która kwestionowała na arenie międzynarodowej ustalenia poczynione w Moskwie. Gdy Wilno znalazło się pod panowaniem oddziałów sowieckich, rzutowało to w sposób znaczący na stan tworzonych tam struktur wymiaru sprawiedliwości⁷¹. Wilnianka Helena Obiezierska opisując ówczesne realia polityczne, stwierdzała: „[...] państwa Ententy stojąc na gruncie samookreślenia narodów nie chciały uznać praw Polski do Wilna, uznając je za część Litwy, państewka stworzonego przez Niemców, a zajętego i rządzonego przez Sowiety”⁷².

Po wejściu do miasta bolszewików zarówno inteligencja, jak i zwykli mieszkańcy podjęli próbę ucieczki wszelkimi możliwymi środkami transportu w kierunku Warszawy. Terror ze strony nieprzyjaciela sprawił, iż miejscowa ludność próbowała chronić swoje życie oraz przynajmniej część majątku. Działania ewakuacyjne nie ominęły również Sądu Okręgowego w Wilnie, którego prace zostały zawieszono w dniu 23 lipca 1920 roku⁷³. Na mocy

69 Diana Maksimiuk, „Wymiar Sprawiedliwości na Wileńszczyźnie w okresie funkcjonowania Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich” *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, t. XXII (2019): 218-219.

70 Tarkowski, *Adwokatura wileńska 1919-1939*, 77.

71 Dariusz Szpoper, *Genthe Lithuania, Natione Lithuania, Myśl polityczna i działalność Konstancji Skirmuntt (1851-1934)* (Gdańsk: Arche, 2009), 109.

72 Helena Obiezierska, *Jedno życie prywatne na tle życia narodu polskiego w wieku XX* (Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 1995), 188.

73 Szpoper, *Genthe Lithuania, Natione Lithuania, Myśl polityczna i działalność Konstancji Skirmuntt (1851-1934)*, 107.

rozporządzenia wydanego przez Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich, do życia została powołana Komisja Administracyjna Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich⁷⁴. Instytucja ta miała zajmować się sprawami związanymi z urzędami, urzędnikami, a także mieniem Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich. Likwidację Sądu Okręgowego rozpoczęto w dniu 12 sierpnia 1920 roku, zaprzestano wydawania orzeczeń, zaczęto przeprowadzać czynności, które polegały na zachowaniu wszelkiego rodzaju akt, depozytów, dokumentów. Majątek ruchomy sądu został przetransportowany do Chełmna na Pomorzu. Kierował tymi pracami Adolf Zmaczyński, zaś we wrześniu 1920 roku jego obowiązki w tym zakresie przejął Jan Buyko⁷⁵.

Działania ewakuacyjne spowodowały też częściową redukcję personelu urzędniczego Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich. Zwolnieniu nie podlegali: prezes sądu apelacyjnego, prezesi sądów okręgowych, a także prokuratorzy wykonujący swoje funkcje w sądach okręgowych i sądzie apelacyjnym⁷⁶. Wielu pracowników sądu trudniących się wykonywaniem zawodów prawniczych w okresie ewakuacji dołączyło do oddziałów wojska polskiego, w szczególności chętnie wstępowano do Ochotniczych Oddziałów Kresowych, które stacjonowały w Toruniu i Grudziądzu⁷⁷.

Klęska Armii Czerwonej w walkach z oddziałami polskimi nastąpiła w bitwie nad Niemnem we wrześniu 1920 roku. Polska armia odzyskała wówczas większość terenów Wileńszczyzny, poza Wilnem, które nadal pozostawało we władaniu Litwinów⁷⁸. Dnia 9 października 1920 roku, doszło do wyzwolenia Wilna przez wojska gen. Lucjana Żeligowskiego⁷⁹. Walerian

-
- 74 Rozporządzenie z 23 lipca 1920 roku, w przedmiocie utworzenia Komisji Administracyjnej Z.C.Z.W. w Warszawie (Dz. U. ZCZW nr 57 poz. 1606).
- 75 Maksimuk, *Wymiar Sprawiedliwości na Wileńszczyźnie w okresie funkcjonowania Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich*, 221-222.
- 76 Rozporządzenie z 26 lipca 1920 roku, w przedmiocie częściowej redukcji personelu urzędniczego Z.C.Z.W. (Dz. U. ZCZW nr 57 poz. 1607, art. 2).
- 77 LMAVB, mszps, f. 29, t. 91, Jodziewicz, *Sąd Okręgowy w Wilnie*, k. 5.
- 78 Michał Gałędek, *Ustrój administracji ogólnej na Wileńszczyźnie w okresie międzywojennym* (Gdańsk: Wydawnictwo Historyczne Tabularium, 2013), 81.
- 79 Dariusz Szpoper, Andrzej Bielecki, *Aleksander Meysztowicz – portret polityczny konserwatysty* (Gdańsk: Arche, 2001), 96; Juliusz Bardach, „O świadomości narodowej Polaków na Litwie i Białorusi w XIX-XX wieku”, [w:] idem, *O dawnej i niedawnej Litwie* (Poznań: 1988), 237; zob. też: Eleonora Kirwiel, *Kresy Północno-Wschodnie Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918-1939* (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii

Meysztowicz⁸⁰ w swoich wspomnieniach przywołując to wydarzenie, pisał: „Żeligowski z buntownikami zajął Wilno aż po Dyneburg, powstał w ten sposób kraj, zajęty przez wojska niezależne”⁸¹. Już w kilka dni później 12 października 1920 roku powstał niezależny twór państwowy określony mianem Litwy Środkowej, którego stolica znajdowała się w Wilnie. Od południa, wschodu i zachodu nowo utworzony kraj graniczył z Rzeczpospolitą Polską, zaś jego północnym sąsiadem była Republika Litewska z tymczasową stolicą w Kownie. Administracyjnie podzielony był na trzy powiaty: wileński, święciański i oszmiański. Władza zwierzchnia tegoż państwa skupiona była w rękach Naczelnego Dowódcy Wojsk Litwy Środkowej gen. Lucjana Żeligowskiego, a funkcję egzekutywy powierzono powołanej Tymczasowej Komisji Rządzącej⁸². Utworzenie Litwy Środkowej miało na celu zapewnienie przewagi państwu polskiemu w pertraktacjach z Litwinami. Tematem rozmów był narzucony ze strony polskiej pomysł federacji obydwu państw, która miała powstać na byłych ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów⁸³.

Szczególną rolę w tworzeniu sądownictwa odegrał dekret z 18 listopada 1920 roku, w przedmiocie organizacji wymiaru sprawiedliwości na

Curie-Skłodowskiej, 2011), 17; zob. szerzej: Aleksander Srebrakowski, *Sejm Wileński 1922 roku, Idea i jej realizacja* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995), 35-56; Grzegorz Łukomski, *Wojna domowa* (Warszawa: Oficyna Wydawnicza Adiutor, 1997), 42-52.; zob. szerzej na temat gen. Lucjana Żeligowskiego, *Wileński Słownik Biograficzny*, red. Henryk Dubownik, Jan Malinowski, Janusz Andruszkiewicz (Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 2002), 447; Stefan Szyłkiewicz, *Wspomnienia z wojny 1918-1920 utana 13. Pułku Ułanów Wileńskich* (Białystok-Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej oddział w Białymstoku, 2018), 122.

80 Urodzony w 1893 roku, w Pojościu w guberni kowieńskiej, zmarł w 1982 roku. Był infułatem, a także kanonikiem Bazyliki św. Piotra na Watykanie; zob: Walerian Meysztowicz, *Gawędy o czasach i ludziach* (Londyn: Wydawnictwo LTW, 1993), 380.

81 Ibidem, s. 164.

82 Krajewski, *Geneza i dzieje wewnętrzne Litwy Środkowej (1919-1922)*, 52, 114-115.

83 Aleksander Srebrakowski, „Stosunek mniejszości narodowych Litwy Środkowej wobec wyborów do Sejmu Wileńskiego”, [w:] *Studia Wschodnie*, red. Krystyn Matwijowski, Rościław Żerelik (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1993), 89.

terytorium Litwy Środkowej, gdyż to on na nowo tworzył całą jego strukturę⁸⁴. Przed wydaniem owego aktu normatywnego wprowadzono przepisy dekretu z dnia 28 października 1920 roku, dotyczące władzy prawodawczej i sądowniczej w świetle, których jurysdykcja była skupiona w rękach instytucji sądowych powoływanych przez Naczelnego Dowódcę Wojsk Litwy Środkowej. Wyjątkiem pozostawały sprawy wchodzące w zakres właściwości sądów wojskowych⁸⁵.

Dekret z 18 listopada 1920 roku wprowadził na terytorium Litwy Środkowej instytucje: sędziów pokoju, sędziów honorowych, a także sądy okręgowe, sądy apelacyjne oraz sąd kasacyjny. Wyroki miały być wydawane w imieniu prawa, a sędziowie podczas orzekania mieli kierować się ustawą oraz własnym sumieniem. Językiem urzędowym był polski, jednakże osoby, które używały jednego z języków krajowych, mogły posługiwać się nim w prowadzonych postępowaniach. Obligatoryjnym wymogiem było jednak składanie wszelkiego rodzaju pism w języku urzędowym⁸⁶. Przy sądzie kasacyjnym, apelacyjnym, a także każdym sądzie okręgowym funkcjonował urząd prokuratora wraz z podległymi mu podprokuratorami i ich zastępcami. Przy sądach miała też działać adwokatura. Naczelnny Dowódca bądź Dyrektor Departamentu Sprawiedliwości posiadali kompetencję mianowania, a także odwołania ze stanowisk w nowo organizowanym wymiarze sprawiedliwości na terytorium Litwy Środkowej⁸⁷.

Pracownicy sądu podlegali odpowiedzialności dyscyplinarnej, a za dokonanie przewinień groziły kary: nagany, usunięcia z urzędu bądź przeniesienia danego pracownika do innej miejscowości. Ostatnia z tych wymienionych prowadziła do dolegliwości natury finansowej, gdyż to zatrudniony musiał pokryć wszelkie koszty związane ze zmianą miejsca pracy. Przepisy dekretu z 18 listopada 1920 roku, w przedmiocie organizacji wymiaru sprawiedliwości na terytorium Litwy Środkowej przewidywały możliwość zastosowania nagany w połączeniu z sankcją przeniesienia, jednak zgodnie z przyjętymi

84 Dekret z 18 listopada 1920 roku, w przedmiocie organizacji wymiaru sprawiedliwości na terytorium Litwy Środkowej (Dz. U. TKR nr 3 poz. 20).

85 Dekret z 28 października 1920 roku, dotyczący władzy prawodawczej i sądowniczej (Dz. U. TKR nr 1 poz. 9, art. 3).

86 Dekret z 18 listopada 1920 roku, w przedmiocie organizacji wymiaru sprawiedliwości na terytorium Litwy Środkowej (Dz. U. TKR nr 3 poz. 20, art. 2-4); zob. też: Kazimierz Petruszewicz, „Dziesięciolecie sądownictwa polskiego na Ziemiach Wschodnich” *Rocznik Prawniczy Wileński*, R. 3 (1929): 54.

87 Dekret z 18 listopada 1920 roku, w przedmiocie organizacji wymiaru sprawiedliwości na terytorium Litwy Środkowej (Dz. U. TKR nr 3 poz. 20, art. 12; 14; 17).

wówczas regulacjami zastosowanie kary łącznej miało charakter fakultatywny⁸⁸. Sądami dyscyplinarnymi był sąd kasacyjny oraz ogólne zgromadzenia: sądu okręgowego w I instancji, sądu apelacyjnego w I oraz w II instancji⁸⁹.

W nowopowstałej strukturze sądownictwa Litwy Środkowej otwarcie Sądu Okręgowego w Wilnie zostało zaplanowane na 1 grudnia 1920 roku. Właściwość miejscowa tegoż sądu obejmowała całe terytorium państwa, gdzie do 30 listopada 1921 roku władzę zwierzchnią wykonywał gen. Lucjan Żeligowski⁹⁰. W okresie funkcjonowania na tych ziemiach Tymczasowej Komisji Rządzącej sąd był tworzony przez: prezesa, 2 wiceprezesów, 8 sędziów okręgowych, 28 sędziów pokoju, 20 sędziów śledczych, z których jeden zajmował się sprawami szczególnej wagi, prokuratora, 9 podprokuratorów, pisarza hipotecznego, zastępcę starszego notariusza, 5 aplikantów, 5 komorników, tłumacza przysięgłego, sekretarzy, buchaltera, skarbnika, intendenta, archiwistę, pomocnika archiwisty oraz 5 woźnych sądowych⁹¹. Jesienią 1920 roku na Ziemiach Wschodnich utrzymywał się deficyt prawników, którym można byłoby powierzyć stanowiska w Wileńskim sądzie okręgowym. W dużej mierze było to następstwem konfliktów zbrojnych z Republiką Litewską oraz Rosją sowiecką, które skutkowały spadkiem liczby ludności Wilna. Rozpoczęcie funkcjonowania Sądu Okręgowego miało miejsce głównie dzięki powrotom do pracy jego byłych pracowników⁹².

Funkcję prezesa Sądu Okręgowego w Wilnie ponownie objął Adolf Zmaczyński⁹³, którego 28 listopada 1920 roku nominował na to stanowisko gen. Lucjan Żeligowski. Z kolei 2 dni wcześniej, bo 26 listopada 1920 roku, wiceprezesem Wileńskiego sądu okręgowego został Aleksander Proniewicz, zaś nominacje sędziowskie uzyskali: Anto-

88 Dekret z 18 listopada 1920 roku, w przedmiocie organizacji wymiaru sprawiedliwości na terytorium Litwy Środkowej (Dz. U. TKR nr 3 poz. 20, art. 18-21).

89 Ibidem, art. 23.

90 30 listopada 1921 roku, pełnia władzy na terytorium Litwy Środkowej została powierzona Aleksandrowi Meysztowiczowi; Szpopper, Bielecki, *Aleksander Meysztowicz – portret polityczny konserwatysty*, 105.; Dekret z 23 listopada 1920 roku, w przedmiocie utworzenia na terytorium Litwy Środkowej sądów: Okręgowego, Apelacyjnego i Kasacyjnego (Dz. U. TKR nr 5 poz. 26, art. 2).

91 Dekret z 23 listopada 1920 roku, w przedmiocie utworzenia na terytorium Litwy Środkowej sądów: Okręgowego, Apelacyjnego i Kasacyjnego (Dz. U. TKR nr 5 poz. 26, art. 3).

92 LMAVB, mszps, f. 29, t. 91, Jodziewicz, *Sąd Okręgowy w Wilnie*, k. 5.

93 Pismo o mianowaniu p. Adolfa Zmaczyńskiego na stanowisko Prezesa Sądu Okręgowego w Wilnie (Dz. U. TKR nr 7 poz. 33).

ni Owsianko⁹⁴, Julian Bądzkiewicz⁹⁵, Seweryn Bobuszewicz, Bohdan Achmatowicz, Juliusz Kozłowski, Stefan Murza-Murzic oraz Wincenty Buczyński. Na stanowisko prokuratora Sądu Okręgowego w Wilnie powołany został Władysław Hołownia⁹⁶. Wszyscy oni swoje obowiązki zaczęli wykonywać począwszy od 1 grudnia 1920 roku, zwiększeniu uległa też liczba etatów, co wiązało się ze wzrostem przeprowadzanych postępowań sądowych⁹⁷. W późniejszym okresie do grona sędziów Sądu Okręgowego w Wilnie dołączyli: Wacław Wyszyński⁹⁸, Józef Hoppen⁹⁹, Jan Piłsudski¹⁰⁰,

94 13 września 1921 roku, uzyskał nominację na stanowisko wiceprezesa Sądu Okręgowego w Wilnie, wcześniej pełnił funkcję sędziego Sądu Apelacyjnego w Wilnie; Dekret z 13 września 1921 roku, w przedmiocie mianowania p. Antoniego Owsianko sędzią Sądu Okręgowego (Dz. U. TKR nr 31 poz. 339); Dekret z 21 kwietnia 1921 roku, o mianowaniu p. Antoniego Owsianki sędzią Sądu Apelacyjnego w Wilnie (Dz. U. TKR nr 17, poz. 230).

95 Członek Komisji Rewizyjnej Towarzystwa Prawniczego imienia Ignacego Daniłowicza w Wilnie; Aleksander Parczewski, Franciszek Bossowski, „Działalność Towarzystwa Prawniczego im. Ignacego Daniłowicza w Wilnie (1921-1928)” *Rocznik Prawniczy Wileński*, R. 4 (1930): 430.

96 W 1931 roku, Władysław Hołownia pracował już zawodowo jako notariusz; Dekret z 18 listopada 1920 roku, o mianowaniu na stanowiska Sędziów, Prokuratorów i Podprokuratorów Sądu Okręgowego w Wilnie (Dz. U. TKR nr 7 poz. 30).

97 Ibidem, s. 40, poz. 30.; LMAVB, mszps, f. 29, t. 91, Jodziewicz, *Sąd Okręgowy w Wilnie*, k. 6.

98 W 1927 roku, był podprokuratorem w Sądzie Apelacyjnym w Wilnie. W późniejszym okresie pełnił funkcję Prezesa tegoż sądu, ustąpił z tego stanowiska w 1937 roku; „Pan Prezydent Rzeczypospolitej wśród magistratury sądowej w Wilnie” *Głos Sądownictwa*, nr 7-8 (1930): 468; „Księga adresowa miasta Wilna 1937” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 32 (1937): 61; „Księga adresowa miasta Wilna 1927”, *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 22 (1927): 90.

99 Pracował w Wydziale Hipotecznym Wileńskiego Sądu Okręgowego; „Księga adresowa miasta Wilna 1925” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 20 (1925): 113-114.

100 Orzekał w I Wydziale Cywilnym Sądu Okręgowego w Wilnie. W 1928 roku, pracował już jako sędzia w Apelacji Wileńskiej; „Księga adresowa miasta Wilna 1926” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 21 (1926): 98; „Księga adresowa miasta Wilna 1928” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 23 (1928): 72.

Kazimierz Stankiewicz, Aleksander Jodziewicz¹⁰¹, Kazimierz Kontwott¹⁰² oraz Mieczysław Eydrygiewicz¹⁰³.

W 1921 roku Wileński Sąd Okręgowy składał się z trzech wydziałów: karnego, którym kierowali Aleksander Proniewicz i Antoni Owsianko, cywilnego, na którego czele stanął Jan Buyko, a także hipotecznego¹⁰⁴. Ten ostatni był prowadzony przez Adolfa Zmaczyńskiego oraz Aleksandra Proniewicza¹⁰⁵.

Nie tylko Sąd Okręgowy w Wilnie, ale cały wymiar sprawiedliwości Ziem Wschodnich w tamtym okresie zmagał się z licznymi trudnościami

101 Aleksander Jodziewicz wraz z Kazimierz Kontwottem i Mieczysławem Eydrygiewiczem od 1931 roku, wykonywali zawód sędziego w wileńskim sądzie apelacyjnym. Ostatni z nich 31 października 1932 roku, został wpisany na listę adwokatów; „Księga adresowa miasta Wilna 1931” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 26 (1931): 64-65; „Księga adresowa miasta Wilna 1935” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 30 (1935): 79-80; „Księga adresowa miasta Wilna 1939” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 34 (1939): 66.

102 Był również pisarzem hipotecznym przy Wydziale Hipotecznym Wydziału Zamiejscowego w Lidzie, Sądu Okręgowego w Wilnie; Kazimierz Kontwott, „Na dzień 12 czerwca 1933” *Wileński Przegląd Prawniczy*, nr 3 (1933): 87.

103 Dekret z 9 stycznia 1921, w przedmiocie mianowania p. Wacława Wyszynskiego sędzią Sądu Okręgowego w Wilnie (Dz. U. TKR nr 4 poz. 58); Dekret z 26 stycznia 1921 roku, o mianowaniu p.p. Józefa Hoppena, Jana Piłsudskiego i Kazimierza Stankiewicza-Sędziami Sądu Okręgowego (Dz. U. TKR nr 7 poz. 81); Dekret z 20 października 1921 roku, w przedmiocie mianowania p. Aleksandra Jodziewicza sędzią Sądu Okręgowego (Dz. U. TKR nr 34 poz. 388); Dekret z 20 października 1921 roku, w przedmiocie mianowania p. Kazimierza Kontwotta sędzią Sądu Okręgowego (Dz. U. TKR nr 34 poz. 389); Dekret z 26 września 1921 roku, w przedmiocie mianowania p. Mieczysława Eydrygiewicza sędzią Sądu Okręgowego w Wilnie (Dz. U. TKR nr 33 poz. 369).

104 Archiwum Wydziału Hipotecznego, które powstało w czasach sprawowania władzy przez Zarząd Cywilnego Ziem Wschodnich zostało całkowicie zniszczone przez bolszewików. Dnia 31 stycznia 1921 roku, Naczelnny Dowódca Wojsk Litwy Środkowej wydał dekret w przedmiocie wznowienia ksiąg hipotecznych; „Kronika. Wydział Hipoteczny” *Dziennik Wileński*, nr 135 (1919): 2; Dekret z 31.01.1921, w przedmiocie wznowienia ksiąg hipotecznych (Dz. U. TKR nr 7 poz. 83).

105 LMAVB, mszps, f. 29, t. 91, Jodziewicz, *Sąd Okręgowy w Wilnie*, k. 6.

natury organizacyjnej. Poważnym problemem był niedobór środków finansowych, co skutkowało brakiem możliwości zapewnienia pracownikom sądów lokali mieszkalnych, a także odpowiednich pomieszczeń przeznaczonych na cele funkcjonowania sądów. Kolejną problematyczną kwestią była opieszałość wyrokowania sądów, co wiązało się z wysoką liczbą spraw przydzielanych sędziom. Na tę sytuację dodatkowo nakładała się mała ilość etatów. W Wileńskim Sądzie Okręgowym I instancji, zanim sprawa trafiła na wokandę, upływał ponad rok od wniesienia pozwu. Poważną bolączką sądownictwa był brak wystarczającej liczby polskich prawników¹⁰⁶. Adwokat wileński Stanisław Mianowski¹⁰⁷ doskonale znając realia tego miasta, zaobserwował różnice w pracy sędziów poszczególnych instancji sądowych. W swoich wspomnieniach pisał: „Skład personalny Sądu Okręgowego ustępował Sądowi Apelacyjnemu. Oczywiście, pod względem moralnym sędziowie byli bez zarzutu, ale pod względem dostatecznego zgłębienia faktycznego stanu sprawy, a czasami znajomości, rozumienia prawa i jego zastosowania, nierzadko pozostawiali wiele do życzenia”¹⁰⁸.

Po inkorporacji Litwy Środkowej do Rzeczypospolitej Polskiej w 1922 roku nastąpiła stabilizacja funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości na tych terenach¹⁰⁹. Odbyło się to za sprawą wydania uchwały Sejmu Ustawodawczego z dnia 24 marca 1922 roku, o objęciu władzy państwowej w Ziemi Wileńskiej przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej¹¹⁰, a także ustawy z dnia 6 kwietnia 1922 roku, o objęciu władzy państwowej nad Ziemią Wileńską¹¹¹. Przez kilka kolejnych lat nie wprowadzono już żadnych istotnych zmian w strukturach sądownictwa. Pełną przejrzystość stanu prawnego na Ziemiach

106 Materniak-Pawłowska, *Sądownictwa kresowego trudne początki*, 234-235.

107 Urodzony 25 sierpnia 1889 roku, w Małych Solecznikach na Wileńszczyźnie. Ukończył studia prawnicze na Uniwersytecie Dorpackim. W 1922 roku, zdał egzamin adwokacki. Do 1927 roku, był na stanowisku członka Rady Adwokackiej w Wilnie. W 1927 roku, powołany do składu Adwokackiego Sądu Dyscyplinarnego. W 1930 roku, został mianowany na Sędziego Sądu Okręgowego w Wilnie.

108 Stanisław Mianowski, *Świat, który odszedł: Wspomnienia Wilnianina 1895-1945* (Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm, 1995), 170.

109 Materniak-Pawłowska, *Ustrój sądownictwa powszechnego w II Rzeczypospolitej*, 99.

110 Uchwała Sejmu Ustawodawczego z dnia 24 marca 1922 roku, o objęciu władzy państwowej w Ziemi Wileńskiej przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. nr. 20, poz. 162).

111 Ustawa z dnia 6 kwietnia 1922 roku, o objęciu władzy państwowej nad Ziemią Wileńską (Dz. U. nr 26 poz. 213).

Wschodnich miało zagwarantować rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 26 marca 1927 roku, o unormowaniu stanu prawnego w województwach: wileńskim, nowogródzkim, poleskim i wołyńskim oraz powiatach: grodzieńskim, wołkowyskim, białostockim, bielskim, i sokolskim województwa białostockiego, które statuowało, iż na jednostki podziału terytorialnego objęte jego treścią rozciągają swoją moc obowiązującą regulację państwa polskiego, recypowane na tereny Ziem Wschodnich z zastrzeżeniem postanowień ustawy z dnia 4 lutego 1921 roku, o unormowaniu stanu prawno-politycznego na ziemiach, przyłączonych do obszaru Rzeczypospolitej na podstawie umowy o preliminaryjnym pokoju i rozejmie podpisanej w Rydze dnia 12 października 1920 roku, oraz ustawy z dnia 6 kwietnia 1922 roku, o objęciu władzy państwowej nad Ziemią Wileńską. Ponadto jako nadal wiążące pozostawać miały przepisy zawarte w publikatorach urzędowych Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich, Zarządu Cywilnego Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego, Zarządu Terenów Przyfrontowych i Etapowych, a także Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej. Derogacji nie ulegało również prawodawstwo rosyjskie, obowiązujące w dniu 1 sierpnia 1915 roku, oraz ustawy i inne regulacje prawne uchwalone przez ustawodawcę polskiego bądź też z jego upoważnienia wydane dla całości, bądź części obszarów, o których stanowiło rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 26 marca 1927 roku¹¹².

Bibliografia

- Achmatowicz Aleksander, „Reformy sądownictwa rosyjskiego na Wileńszczyźnie” *Głos Sądownictwa*, nr 2 (1934): 115-120.
- Bardach Juliusz, „O świadomości narodowej Polaków na Litwie i Białorusi w XIX-XX wieku”, [w:] idem, *O dawnej i niedawnej Litwie*. 191-247. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1988.
- Belina-Prażmowski Władysław, „Obywatele!” *Kurier Literacko-Naukowy* [dodatek do nr. 102 Kuriera Codziennego z dnia 15 kwietnia 1919 roku] nr 15 (1929).
- Borodin Aleksander, Nikołaj Dmitriewicz Postnikow, „Łopacinskij Stanisław Ignatiewicz (11.3.1851-23.11.1933)...”, [w:] *Gosudarstwiennyj Sowiet Rosijskiej imperii 1906-1917. Encykłopedija*, red. Shelokhaev Valentin Valentinovich, Arinin Aleksander Nikołajewicz, Zhuravlev Vadim Viktorovich, Kanishcheva Ludmiła Nikołajewna, Kozlov Vladimir Petrovich,

112 Rozporządzenie z dnia 26 marca 1927 roku, o unormowaniu stanu prawnego w województwach: wileńskim, nowogródzkim, poleskim i wołyńskim oraz powiatach: grodzieńskim, wołkowyskim, białostockim, bielskim i sokolskim województwa białostockiego (Dz. U. nr 31 poz. 258).

- Mironenko Siergiej Władimirowicz, Mogilevsky Konstanty Iljicz, Sokolov Aleksander Rostisławowicz, Sorokin Andriej Konstantinowicz. 155. Moskwa: Rossijskaja političeskaja encikłopedija, 2008.
- Dąbrowski Przemysław, *Rozpolitykowane Miasto*. Gdańsk: Arche, 2012.
- Dubownik Henryk, Jan Malinowski, Janusz Andruszkiewicz, *Wileński Słownik Biograficzny*. Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 2002.
- Fedorowicz Zygmunt, *Trzydzieści lat mego pobytu w Wilnie 1914-1944*. Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 2010.
- Gałędek Michał, *Ustrój administracji ogólnej na Wileńszczyźnie w okresie międzywojennym*. Gdańsk: Wydawnictwo Historyczne Tabularium, 2013.
- Gierowska-Kałuż Joanna, *Straż Kresowa a Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich. Współdziałanie czy rywalizacja?* Warszawa: Neriton, 1999.
- Gierowska-Kałuż Joanna, *Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 lutego 1919 – 9 września 1920)*. Warszawa: Neriton Instytut Historii PAN, 2003.
- Gołąb Stanisław, *Organizacja sądów powszechnych*. Kraków: Nakładem autora, 1938.
- Iwaskiewicz Edmund, Jerzy Osmołowski, „Wiadomości Urzędowe – Rozporządzenie w przedmiocie utworzenia Sądu Okręgowego w Wilnie” *Dziennik Wileński*, nr 32 (1919): 1.
- Jackiewicz Mieczysław, *Wileński Słownik Biograficzny: suplement*. Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 2012.
- Januszewska-Jurkiewicz Joanna, *Stosunki Narodowościowe na Wileńszczyźnie w latach 1920-1939*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010.
- Jodziewicz Aleksander, „W kwestii zajmowania stanowisk w sądownictwie” *Dziennik Wileński*, nr 39 (1919): 1.
- Kalata Konrad, „Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich w latach 1919-1920. Struktura organizacyjna i zarys działalności” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, z. 2 (2003): 61-111.
- Kirwił Eleonora, *Kresy Północno-Wschodnie Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918-1939*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2011.
- Kolarz Beata, *Ustrój Litwy Środkowej w latach 1920-1922*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2004.
- Kontwott Kazimierz, „Na dzień 12 czerwca 1933” *Wileński Przegląd Prawniczy*, nr 3 (1933): 87.
- Krajewski Zenon, *Geneza i dzieje wewnętrzne Litwy Środkowej (1919-1922)*. Lublin: Wydawnictwo Ośrodek Studiów Polonijnych i Społecznych PZKS, 1996.
- „Księga adresowa miasta Wilna 1925” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 20 (1925).

- „Księga adresowa miasta Wilna 1926” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 21 (1926).
- „Księga adresowa miasta Wilna 1927” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 22 (1927).
- „Księga adresowa miasta Wilna 1929” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 24 (1929).
- „Księga adresowa miasta Wilna 1931” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 26 (1931).
- „Księga adresowa miasta Wilna 1935” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 30 (1935).
- „Księga adresowa miasta Wilna 1936” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 31 (1936).
- „Księga adresowa miasta Wilna 1937” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 31 (1937).
- „Księga adresowa miasta Wilna 1938” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 33 (1938).
- „Księga adresowa miasta Wilna 1939” *Wileński Kalendarz Informacyjny*, nr 34 (1939).
- Łossowski Piotr, *Konflikt polsko-litewski 1918-1920*. Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza, 1996.
- Łossowski Piotr, *Po tej i tamtej stronie Niemna: stosunki polsko-litewskie 1883-1939*. Warszawa: Wydawnictwo Czytelnik Historia, 1985.
- Łukomski Grzegorz, *Wojna domowa*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Ad-iutor, 1997.
- Maksimiuk Diana, „Kierownictwo Sądu Okręgowego w Wilnie w okresie funkcjonowania Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich — szkice biograficzne” *Z Dziejów Prawa*, t. 12 20 (2019): 355-370.
- Maksimiuk Diana, „Wymiar Sprawiedliwości na Wileńszczyźnie w okresie funkcjonowania Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich” *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, t. 22 (2019): 209-227.
- Materniak-Pawłowska Małgorzata, *Ustrój sądownictwa powszechnego w II Rzeczypospolitej*. Poznań: Ars boni et aequi, 2003.
- Materniak-Pawłowska Małgorzata, „Sądownictwa kresowego trudne początki (1919—1921)”, [w:] *Studia z historii ustroju i prawa. Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Walachowiczowi*, red. Henryk Olszewski. 223-236. Poznań: Printer, 2002.
- Meyszowicz Walerian, *Gawędy o czasach i ludziach*. Londyn: Wydawnictwo LTW, 1993.
- Mianowski Stanisław, *Świat, który odszedł, Wspomnienia Wilnianina 1895-1945*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm, 1995.
- Mielcarek Adam, *Podziały terytorialno-administracyjne II Rzeczypospolitej w zakresie administracji zespolonej*. Warszawa: Neriton, 2008.

- Monceret [sygn. nierozwiązana], „Trzy lata sądów polskich w Wilenszczyźnie” *Dziennik Wileński*, nr 35 (1922): 2.
- Obiezierska Helena, *Jedno życie prywatne na tle życia narodu polskiego w wieku XX*. Bydgoszcz: Towarzystwo miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 1995.
- Okulicz Kazimierz, „Brzask dzień i zmierzch na ziemiach Litwy historycznej”, [w:] *Pamiętnik Wileński*, red. Halina Chocianowiczowa, Kazimierz Okulicz, Franciszek Wysłouch. 7-78. Londyn-Łomianki: Polska Fundacja Kulturalna, 2010.
- „Pan Prezydent Rzeczypospolitej wśród magistratury sądowej w Wilnie” *Głos Sądownictwa*, nr 7-8 (1930): 468-470.
- Parczewski Alfons, Franciszek Bossowski, „Działalność Towarzystwa Prawniczego im. Ignacego Daniłowicza w Wilnie (1921-1928)” *Rocznik Prawniczy Wileński*, nr 4 (1930): 429-431.
- Parczewski J. I., „Dziesięciolecie Sądu Apelacyjnego w Wilnie” *Wileński Przegląd Prawniczy*, nr 1 (1930): 4-10.
- Petrusewicz Kazimierz, „Dziesięciolecie sądownictwa polskiego na Ziemiach Wschodnich” *Rocznik Prawniczy Wileński*, R. 3 (1929): 1-32.
- Romer Eugeniusz, *Dziennik 1914-1918*. Warszawa: Interlibro, 1995.
- Romer Eugeniusz, *Dziennik 1919-1923*. Warszawa: Interlibro, 1995.
- Romer Eugeniusz, *Z dziejów Polaków na Litwie, Wspomnienia 1871-1939*. Warszawa: Multiart, 2014.
- Sumorok Leon, „Ś.P Stanisław Łopaciński” *Wileński Przegląd Prawniczy*, nr 12 (1933): 301-302.
- Sumorok Leon, „W siedemnastą rocznicę działania hipoteki na Wileńszczyźnie” *Wileński Przegląd Prawniczy*, nr 1 (1937): 1-6.
- Srebrakowski Aleksander, *Sejm Wileński 1922 roku, Idea i jej realizacja*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995.
- Srebrakowski Aleksander, „Stosunek mniejszości narodowych Litwy Środkowej wobec wyborów do Sejmu Wileńskiego”, [w:] *Studia Wschodnie*, red. Krystyn Matwijowski, Rościśław Żerelik. 89-97. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1993.
- Szpoper Dariusz, Andrzej Bielecki, *Aleksander Meysztowicz – portret polityczny konserwatysty*. Gdańsk: Arche, 2001.
- Szpoper Dariusz, *Gentle Lithuana, Nazione Lithuana, Myśl polityczna i działalność Konstancji Skirmuntt (1851-1934)*. Gdańsk: Arche, 2009.
- Szpoper Dariusz, *Polskie sądownictwo apelacyjne na Pomorzu w latach 1919-2015*. Gdańsk-Olsztyn: Sąd Apelacyjny w Gdańsku, 2015.
- Szpoper Dariusz, „Rosja po wojnie krymskiej w pierwszej dekadzie rządów Aleksandra II (do 1866 roku)” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, z. 1 (2019): 11-39.

- Szpoper Dariusz, *Sukcesorzy Wielkiego Księstwa. Myśl polityczna i działalność konserwatystów polskich na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1904-1939*. Gdańsk: Arche, 1999.
- Szyłkiewicz Stefan, *Wspomnienia z wojny 1918-1920 ulana 13. Pułku Ułanów Wileńskich*. Białystok-Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej oddział w Białymstoku, 2018.
- „Ś.P Juliusz Kozłowski” *Wileński Przegląd Prawniczy*, nr 9 (1930): 257-259.
- Tarkowski Mikołaj, *Adwokatura wileńska 1918-1939*. Gdańsk: Arche, 2014.
- Tarkowski Mikołaj, *Wydział Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919-1939*. Gdańsk: Wydawnictwo Gdańskiej Szkoły Wyższej, 2015.
- „Towarzystwo Prawnicze imienia Ignacego Daniłowicza” *Wileński Przegląd Prawniczy Miesięcznik*, nr 3 (1934): 101-103.